

EDUCAȚIE, INSERȚIE ȘI MOBILITATE PROFESIONALĂ

GABRIELA NEAGU

La începutul anilor '60, G. Becker afirma că, „puține țări, dacă nu cumva nici una dintre ele, au atins o perioadă susținută de dezvoltare economică, fără să fi investit sume substanțiale în forța de muncă” (Becker, 1977). Valabilitatea și actualitatea acestei afirmații sunt confirmate de importanța tot mai mare acordată educației și oricărei forme de pregătire profesională a populației: prelungirea duratei obligatorii de școlarizare, însoțită de o creștere a cheltuielilor alocate educației, adaptarea permanentă a ofertei educaționale la cerințele actuale și de perspectivă ale economiei, promovarea și susținerea unor concepte precum „*învățarea pe tot parcursul vieții*” (Delors, 1996), „*o oră de formare pe zi pentru toți*”¹ etc.

De asemenea, studiile și cercetările în domeniu, realizate în ultimele decenii demonstrează faptul că societatea a impus deplasarea accentului de pe abordările predominant cantitative ale forței de muncă spre cele de tip calitativ, exprimate prin nivelul de educație și pregătire profesională atins.

În articolul de față, analiza relației dintre educație, inserție și mobilitate profesională, se bazează pe o evaluare a sistemului de învățământ și a pieței forței de muncă din România, plecând de la premisa că inserția și mobilitate profesională depind din ce în ce mai mult de nivelul de educație și pregătire profesională atins.

SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT

Anii '60 și prima jumătate a anilor '70 se caracterizează printr-o dezvoltare socioeconomică substanțială și accelerată, care a situat școala într-o poziție foarte importantă.

Cererea ridicată de forță de muncă calificată a determinat, în multe țări, generalizarea învățământului primar și secundar, iar creșterea economică a permis o finanțare generoasă a sistemelor de învățământ. Chiar dacă se caracteriza printr-o economie centralizată, prin extinderea controlului politic asupra tot mai multor sectoare ale societății, și în România în această perioadă, dezvoltarea economică a avut un ritm susținut, cu efecte pozitive asupra educației:

¹ „*One hour a day*”, sloganul propus de a V-a Conferință internațională asupra educației adulților, Berna, în 1998.

- prelungirea progresivă a duratei obligatorii de școlarizare de la 7 ani, în anii '60 la 8 ani în anii '70, învățământul obligatoriu ajungând, în anii '80, la 10 ani;
- creșterea ponderii cheltuielilor cu educația în venitul național de la 3,6% la 4,2%, în 1970 (Perț, 2001);
- atingerea unui nivel ridicat de alfabetizare a populației;
- organizarea sistemului de învățământ după model european.

Investițiile în educația și pregătirea profesională a populației au ca principal efect creșterea nivelului de instruire al populației (de la 3,5 ani în 1950 la 7,38 ani 1977) (Perț, 2001) și a contribuției educației la dezvoltarea economică a țării. Astfel, „în funcție de metodologia folosită, de perioada de timp luată în considerare de cercetătorii români, contribuția educației și a formării profesionale la crearea venitului național, în perioada 1960–1970, oscilează în jurul valorii de 30%, cu variații în interiorul perioadei” (Perț, 2001).

Anii '80 au însemnat însă pentru foarte multe țări o perioadă de stagnare și criză economică, cu efecte negative și asupra sistemelor de învățământ. În România, datorită sistemului politic, intensitatea acestei crize economice este și mai ridicată.

Efectele acestei crize asupra sistemului de învățământ s-au manifestat prin reducerea cheltuielilor alocate educației (în anii '80, cheltuielile cu educația au reprezentat 2,6 din PIB, situând România pe penultimul loc în Europa), a efectivilor de cadre didactice, elevi și instituții, în special la nivelul învățământul secundar și superior, o ofertă educațională mult restricționată și o distribuție teritorială inegală a instituțiilor de învățământ.

De asemenea, se apreciază că ideologizarea puternică a învățământului, incapacitatea modernizării și re tehnologizării economiei „s-a concretizat în pregătirea a peste 90% dintre tineri pentru «meseriile întârziate» ale epocii industriale – deci, pentru a îndeplini activități de un nivel scăzut de tehnicitate și calificare” (Vlăsceanu, 2002). Schimbările de la nivelul economiei românești, începând cu 1989, au diminuat valoarea nivelului de educație atins până atunci, de către o proporție semnificativă din populația în vârstă de muncă din momentul de față.

Începutul anilor '90 a surprins sistemul de învățământ din România într-o situație material-financiară gravă, cu un învățământ generalizat de 10 clase, dar și cu restricții foarte clare în ceea ce privește recunoașterea și declararea cazurilor de repetenție și a fenomenului de abandon școlar. La acestea se adaugă dificultățile specifice perioadei de tranziție (accentuarea crizei economice, deteriorarea nivelului de trai al populației, menținerea subfinanțării educației etc.). Această stare se reflectă în rata de cuprindere în învățământ, polarizarea accesului la educație, calitatea și condițiile de desfășurare a procesului instructiv-educativ, raportul dintre oferta educațională și cererea de pe piața forței de muncă etc.

Una dintre consecințele accentuării crizei economice o constituie modificările de la nivelul structurii demografice, cu efecte atât asupra sistemului de învățământ (scăderea populației școlare) cât și asupra pieței forței de muncă (scăderea populației în vârstă de muncă, în special cea cu un grad ridicat de calificare).

Datele recensământului din 2002² arată că:

- în comparație cu anul 1992, populația în vârstă de 0–14 ani înregistrată în 2002 a scăzut cu 1 361 mii persoane, iar proporția ei în totalul populației a scăzut de la 22,7% la 17,6 %;

- ponderea populației școlare, în totalul populației de 6 ani și peste, a înregistrat o scădere față de 1992 (de la 19,5% în 1992 la 19,2% în 2002);

- cu excepția învățământului universitar, unde s-au înregistrat creșteri semnificative (la nivelul învățământului universitar ponderea a crescut cu 2,3 ori față de situația înregistrată în 1992 și de 1,9 ori, la nivelul învățământului postliceal și de maiștri), la celelalte niveluri de învățământ ponderea populației s-a diminuat (în învățământul secundar, cu 9,6% și în învățământul primar, cu 20%).

Resursele financiare alocate diverselor sisteme ale societății, între care și educația, depind, în mare măsură, de nivelul de dezvoltare economică al țării, de stabilirea unor obiective prioritare la nivel național și apoi la nivelul fiecărui sistem al societății. În condiții de criză economică, doar simpla existență a unui cadru legislativ favorabil finanțării sistemului de învățământ se dovedește insuficientă.

Tabelul nr. 1

Cheltuieli publice cu educația în România	1989	1996	1997	1998	1999	2000
Chelt. din PIB (%)	2,2	3,5	3,3	3,3	3,2	3,1
Chelt. publice (%)	7,1	10,4	9,6	9,4	7,8	8,2

Sursa: *TransMonee Database, 2001; INS, Ministerul Finanțelor pentru România 1999 și 2000.*

Este evident faptul că alocațiile bugetare nu au atins niciodată nivelul prevăzut prin Legea învățământului (1995), și anume, cel puțin 4% din PIB. Sistemul de învățământ se găsește, astfel, într-o situație dezavantajată, comparativ cu alte sisteme ale societății și în raport cu propriile nevoi.

Unul dintre efectele subfinanțării educației constă în oscilațiile privind durata obligatorie de școlarizare (reducerea de la 10 ani la 8 ani și de curând prelungirea până la 9 ani), în condițiile în care la nivelul UE tendința este aceea de prelungire a duratei obligatorii de școlarizare. Acest lucru este demonstrat nu numai de resursele extrem de limitate alocate sistemului de învățământ de la bugetul de stat, ci și de tendința de a transfera o parte importantă a costurilor educației asupra bugetelor gospodăriilor.

Impactul acestor oscilații asupra nivelului general de instruire a populației este cu atât mai puternic cu cât, în perioade de recesiune economică, cererea de educație din partea populației precum și încrederea în instituțiile de învățământ sunt de regulă, scăzute. Astfel, se va ajunge în situația în care un număr foarte restrâns de indivizi vor parcurge toate nivelurile de învățământ, iar șansele acestora pe piața forței de muncă vor crește, în timp ce o majoritate, formată din cei necuprinși în nici o formă de învățământ și cei care vor absolvi doar nivelul obligatoriu, va fi expusă eșecului pe piața forței de muncă.

² Analiza rezultatelor generale ale recensământului populației și locuințelor din 2002, www.insse.ro.

Cererea scăzută de educație secundară și superioară din partea populației este influențată și de deficiențele, care s-au accentuat în ultimul deceniu, în ceea ce privește distribuția teritorială a instituțiilor de învățământ secundar și superior: o concentrare a acestor instituții de învățământ în regiunile dezvoltate ale țării și în mediul urban. De asemenea, în cele mai multe cazuri, tipul predominant de dezvoltare economică al regiunii (agricol, industrial, terțiar) determină profilul instituției de învățământ, fapt care restricționează, de cele mai multe ori, opțiunile educaționale și profesionale ale individului.

Chiar dacă la nivelul învățământului superior din România, începând cu 1990, s-a înregistrat cea mai rapidă dezvoltare, comparativ cu toate celelalte niveluri de învățământ și raportat la caracterul restrictiv din perioada comunistă, aceasta se datorează:

1. „cererii întârziate” de educație superioară venită din partea absolvenților de învățământ secundar de până în 1989;
2. (re)aparității unor universități, facultăți, a creșterii numărului de specializări și, în consecință, și a numărului de locuri;
3. „erodării” valorii diplomelor de învățământ secundar pe piața forței de muncă.

În nici un caz nu poate fi asociată cererea de educație superioară din ultimul deceniu, creșterii economice, unui nivel înalt de tehnologizare și modernizare a economiei sau creșterii cererii de forță de muncă înalt calificată pe piața forței de muncă din România.

Mai mult, se apreciază că exista riscul ca această creștere a numărului de absolvenți de învățământ superior să devină una artificială, în condițiile în care, în România, se manifestă un fenomen de *respingere* a unor produse educaționale datorită neconcordanței dintre oferta educațională și cererea de pe piața forței de muncă (Peț, 1997).

Având în vedere că numărul absolvenților de învățământ liceal este în scădere, în foarte scurt timp vom avea mai puțini solicitanți pentru învățământul superior și, în consecință, și mai puțini absolvenți. La aceasta se adaugă și evaluările negative ale populației privind accesibilitatea învățământului.

Tabelul nr. 2

Calitatea vieții în România 1990–2003 (%)

Accesibilitate a formelor de învățământ	1990 iun.	1991 iun.	1992 mai.	1993 sept.	1994 sept.	1995 sept.	1996 sept.	1997 oct.	1998 oct.	1999 nov.	2003 iun.
Foarte scăzută	7	6	6	7	3	5	8	8	5	7	5
Scăzută	19	21	19	21	21	21	24	23	23	33	20
Satisfăcătoare	30	30	32	26	36	36	35	33	34	37	33
Ridicată	18	13	24	28	31	32	23	24	28	17	30
Foarte ridicată	3	2	3	3	3	2	2	2	2	2	3

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții*, ICCV, 2003.

Dacă la cei respinși de piața forței de muncă, datorită neadecvării pregătirii, îi adăugăm pe cei care nu finalizează decât învățământul obligatoriu, este posibil ca investițiile în educație, atât cât sunt, să nu poată fi recuperate de către societate. Un procent prea limitat din populația țării va avea un nivel ridicat de pregătire, astfel încât să conducă la performanțe profesionale, la creșterea contribuției educației la venitul național în mod semnificativ. Mai mult, cheltuielile pe care le necesită creșterea nivelului de educație al unui procent mai mare din populația de vârstă școlară a țării este posibil să fie mult mai reduse decât costurile alocate susținerii, prin mecanisme de asistență socială, a celor care nu vor reuși să intre pe piața forței de muncă, datorită nivelului limitat de educație.

PIAȚA FORȚEI DE MUNCĂ

Între principalele modificări intervenite în plan economic, de interes pentru lucrarea de față, sunt: restrângerea unor sectoare de activitate, fapt care a determinat apariția fenomenului de șomaj și dependența unui număr tot mai mare de persoane de mecanismele de asistență socială, modificarea conținutului unor profesii și tendințele de creștere a nivelului de competență cerut pentru ocuparea unui loc de muncă etc. Efectele acestor modificări sunt resimțite de întreaga populație a României, indiferent de vârstă, sex, nivel de educație sau mediu rezidențial, dar în grade de intensitate și durată diferite.

Creșterea ratei șomajului este, de departe, cel mai grav fenomen cu care se confruntă România, ceea ce a determinat situarea lui printre principalele temeri ale populației.

Tabelul nr. 3

Calitatea vieții în România 1990–2003 (%)

Temeri legate de:	1990 iun.	1991 iun.	1992 mai.	1993 sept.	1994 sept.	1995 sept.	1996 sept.	1997 oct.	1998 oct.	1999 nov.	2003 iun.
șomaj											
Mult	16	37	34	29	42	34	35	36	40	44	42
Puțin	33	26	18	17	21	23	23	19	23	23	17
Deloc	48	34	45	53	33	42	40	40	34	31	37

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții*, ICCV, 2003.

Studiile privind caracteristicile șomajului în România demonstrează faptul că probabilitatea de a fi șomer este mult mai ridicată, în cazul persoanelor tinere între 15 și 24 de ani, al absolvenților învățământului profesional și al celor din mediul urban (Banca Mondială, 2003).

În 2003, șomajul în rândul tinerilor (15–24 de ani) înregistra ponderea cea mai ridicată – 31,4% din totalul șomerilor BIM (58,2% bărbați și 65,6% femei). În funcție de nivelul de instruire, s-a constatat că ponderile cele mai ridicate în rândul

șomerilor le dețin absolvenții de școală profesională, complementară sau de ucenici (32,8%), absolvenții de liceu, inclusiv treapta I (35,6%) și cei de gimnaziu (19,9%). Absolvenții de învățământ superior dețineau, în totalul șomerilor BIM, doar o pondere de 4,6%.

Este evident că, cel puțin până în momentul de față, un nivel de educație cât mai ridicat acționează ca un factor de protecție împotriva șomajului.

Diferențele regionale, în ceea ce privește dezvoltarea economică și situația pieței forței de muncă, determină o distribuție inegală a șomajului: nord-estul țării și sudul oferă prea puține șanse de ocupare populației, indiferent de vârstă, sex, nivel de instruire, motiv pentru care în aceste regiuni rata șomajului este mai ridicată.

Inegalități semnificative apar și între mediul urban și rural: rata șomajului în mediul urban era de 28,9% față de 14,7% în rural. Dar, în ceea ce privește inegalitățile între urban și rural, trebuie să avem în vedere faptul că, în România, contrar tendințelor care se manifestă în țările UE (dezindustrializarea populației ocupate și creșterea ponderii populației ocupate în servicii), are loc un proces de „agrarizare” a populației ocupate.

Datele recensământului din 2002 relevă faptul că peste jumătate din populația ocupată se concentrează în activitățile agricole și în industrie (28,3%, respectiv 27%).

Populația ocupată în servicii reprezintă doar 39%, și aceasta în condițiile în care comerțul este pe primul loc, urmat la mare distanță de administrația publică, transporturi și comunicații, învățământ, sănătate etc., adică acele domenii unde se impune un nivel de instruire cel puțin mediu.

Tabelul nr. 4

Calitatea vieții în România 1990–2003 (%)

Possibilitatea de obținere a unui loc de muncă	1990 iun.	1991 iun.	1992 mai.	1993 sept.	1994 sept.	1995 sept.	1996 sept.	1997 oct.	1998 oct.	1999 nov.	2003 iun.
Foarte scăzută	12	16	21	27	34	34	30	29	39	38	35
Scăzută	27	27	33	36	39	42	41	43	39	43	40
Satisfăcătoare	35	22	17	12	15	14	16	14	12	11	13
Ridicată	23	11	11	10	7	7	7	7	5	5	6
Foarte ridicată	3	3	2	1	0	0	1	1	0	0	0

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții.*

Reducerea numărului de locuri de muncă, datorită restructurării economice și dificultăților creării altora, progresul științific și tehnologic, care își face simțită prezența și pe piața forței de muncă din România, diminuează șansele găsirii unui loc de muncă. În ultimii ani, populația a constatat că gradul de dificultate este tot mai ridicat.

Dacă avem în vedere și faptul că cererea de educație de nivel mediu și superior este în scădere, doar creșterea cantitativă a locurilor de muncă într-o societate modernă nu reprezintă o soluție: datorită lipsei de pregătire, populația în vârstă de muncă nu va avea acces la aceste noi locuri de muncă. Accesibilitatea locurilor de muncă va fi și mai restricționată, dacă dezvoltarea economică nu va însemna o creștere a nivelului de educație a populației, asociată cu crearea de noi locuri de muncă.

EDUCAȚIE, INSERȚIE ȘI MOBILITATE PROFESIONALĂ

Educația, inserția și mobilitatea profesională se intersectează în diferite moduri: un nivel ridicat de educație mărește viteza de inserție a individului pe piața forței de muncă și crește șansele de mobilitate profesională; instituțiile care investesc în formarea angajaților se caracterizează printr-un grad înalt de tehnologizare, își orientează investițiile în personalul tânăr, cu nivel ridicat de instruire și favorizează mobilitatea profesională.

Diversitatea situațiilor care caracterizează un mediu economic instabil, așa cum este cel din România, face dificilă evaluarea, din punct de vedere cantitativ și calitativ, a inserției și mobilității profesionale. Tipul de activitate profesională desfășurat, tipul de contract de muncă, perioada de timp necesară inserției profesionale și adecvarea dintre locul de muncă ocupat și nivelul de pregătire al individului sunt câteva dintre criteriile care facilitează evaluarea inserției și mobilității profesionale.

În cadrul acestei lucrări vom utiliza date din Barometrul de Opinie Publică (mai 2003), care a surprins aspecte legate de structura ocupațională din România, modificările intervenite la nivelul acesteia în intervalul 1990–2003, relația dintre nivelul de educație al populației și ocupația acesteia.

În general, se observă că pe piața forței de muncă din România relația dintre nivelul de educație atins de către o persoană și ocupația acesteia este una directă (tabelul nr. 5).

Majoritatea persoanelor care au ocupații intelectuale sau funcții de conducere sunt absolvenți ai învățământului superior de scurtă sau lungă durată (78,5%, respectiv 30,4%), în timp ce tehnicienii sau maeștrii au cel puțin studii postliceale (70,7%). Absolvenții învățământului liceal se regăsesc în ocupații din administrație (51,1%), forțele armate (50%), servicii și comerț (51,3%). Muncitorii calificați (46,1%) și necalificați (40,6%) sunt absolvenți ai învățământului profesional, complementar sau de ucenici și unii dintre ei ai învățământului obligatoriu de 10 ani (treapta I de liceu). Persoanele fără școală sau care au finalizat doar învățământul general – primar și/sau gimnazial –, fie sunt agricultori (5,2% respectiv 56,6%), fie zilieri în agricultură (5,9% și 45,1%) sau casnice (4,6% și 45,4%).

Tabelul nr. 5

Relația dintre nivelul de educație și ocupație (%)

Ocupația în 2003	Fără școală	Înv. primar (I-VIII)	Înv. profesional (treapta I, școala profesională, complementară sau de ucenici)	Liceu	Înv. postliceal	Înv. univ.
Conducători de unități, patroni, întreprinzători	–	6,5	23,9	21,7	17,4	30,4
Ocupații intelectuale	–	–	2,0	13,3	6,1	78,5
Tehnicienii sau maiștri	–	–	2,4	19,5	70,7	7,3
Funcționari în administrație	–	8,9	4,4	51,1	20,0	15,6
Lucrători în servicii și comerț	–	6,3	21,3	51,3	11,3	10,1
Cadru militar	–	–	–	50,0	28,6	21,4
Meșteșugari și mecanici reparatori	–	10,5	63,2	21,1	5,3	–
Agricultori cu calificare sau în gospodărie proprie	5,2	56,6	26,9	6,1	4,3	0,9
Șomeri	–	14,6	37,7	33,3	7,7	6,9
Casnică	4,6	45,4	30,8	15,4	2,9	1,0
Zilier în agricultură	5,9	45,1	43,1	2,0	3,9	–
Muncitori calificați	–	11,5	46,1	36,1	5,6	0,8
Muncitori necalificați	1,6	25,0	40,6	25,0	6,3	1,6
Pensionar	3,6	53,5	16,8	10,8	8,6	6,7
Altele	–	19,1	19,1	31,0	14,3	16,6
Elev/student	–	33,3	6,0	55,3	–	–

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, mai, 2003.

Proporția semnificativă de elevi/studenți care, fie frecventează învățământul liceal, fie o formă de învățământ superior va determina modificări importante în structura ocupațională, în momentul finalizării studiilor. Datorită vârstei, nivelului de educație atins, absolvenții învățământului secundar și superior prezintă cel mai ridicat nivel de mobilitate profesională.

Dacă la nivelul societății, restructurarea economică a contribuit, în mare măsură la modificările din structura ocupațională, la nivel individual însă, se constată că determinant este nivelul de educație atins.

Principalele modificări în structura ocupațională sunt: creșterea numărului de pensionari (de la 11,7% în 1990 la 31,6% în 2003), fie datorită vârstei, fie ca o modalitate de evitare a șomajului la o vârstă destul de înaintată, și a numărului de șomeri (de la 1,1% în 1990, la 5,6% în 2003).

Datele din Barometru permit și o analiză a traseului profesional al populației, prin care vom identifica din care categorii ocupaționale provin cei mai mulți dintre pensionarii și șomerii din 2003.

Astfel, se observă (tabelul nr. 6) că majoritatea persoanelor care în 1990 erau muncitori calificați sau necalificați sunt în 2003 fie șomeri, fie pensionari. Această categorie ocupațională este și cea al cărui nivel de educație este mai scăzut – cel mult învățământ profesional, complementar sau de ucenici.

Tabelul nr. 6

Relația dintre ocupația avută în 1990 și cea din 2003

Ocupația în 1990	Ocupația în 2003															
	1. pensionar	2. șomer	3. elev	4. casnică	5. conducători de unități, patroni,	6. ocupații intelectuale	7. tehnicieni sau maștri	8. funcționari în administrație	9. lucrători în servicii și comerț	10. agricultori cu calificare sau în	11. meșteșugari și mecanici reparatori	12. muncitori calificați	13. muncitori necalificați în sectoare	14. cadru militar	15. zilier în agricultură	16. altele
1.	30,4	–	–	–	0,3	–	–	–	–	1,7	–	–	–	–	–	–
2.	0,6	5,1	–	–	1,3	–	–	–	1,3	1,7	–	1,6	3,1	–	2,0	–
3.	0,5	38,5	80,9	21,7	19,6	26,5	7,3	20,0	38,8	16,5	21,1	23,4	42,2	35,7	29,4	38,1
4.	4,8	1,7	–	47,4	–	–	–	2,2	5,0	–	–	2,4	4,7	–	5,9	4,8
5.	0,6	–	–	0,3	13,0	1,0	–	–	1,3	–	–	–	–	–	–	–
6.	4,4	0,9	–	13	1	63,3	4,9	4,4	2,5	0,9	–	–	–	–	–	7,1
7.	4,1	5,1	–	10,9	–	3,1	68,3	4,4	5,0	0,9	–	0,8	1,6	–	–	2,4
8.	4,2	1,7	–	4,3	1,0	2,0	2,4	40,4	1,3	–	–	–	1,6	–	–	–
9.	4,2	2,6	–	6,5	2,9	–	2,4	6,7	35,0	0,9	–	0,8	1,6	–	3,9	2,4
10.	5,4	–	–	2,2	2,9	–	–	6,7	1,3	59,1	–	–	–	–	7,8	–
11.	2,3	3,4	–	–	0,3	–	–	2,2	–	0,9	57,9	0,4	1,6	–	3,9	–
12.	20,3	26,5	–	19,6	12,4	1,0	12,2	8,9	6,3	10,4	10,5	64,3	20,3	14,3	7,8	19,0
13.	5,6	5,1	–	2,2	5,6	–	–	4,4	1,3	2,6	10,5	2,0	21,9	–	3,9	–
14.	3,5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,4	–	35,7	–	–
15.	0,8	1,7	–	–	1,6	–	–	–	–	0,9	–	–	–	–	27,5	–
16.	0,8	2,6	–	4,3	1,3	2,0	2,4	–	–	–	–	0,8	–	7,1	2	23,8

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (mai 2003).

Un alt aspect important este și acela că o proporție importantă dintre persoanele care în 2003 erau șomeri sau zilieri în agricultură, în 1990 frecventau o formă de învățământ. Faptul că în 2003 nu aveau un loc de muncă poate fi explicat fie prin aceea că nivelul de educație atins este unul limitat, fie prin faptul că tipul de calificare profesională însușit în perioada studiilor nu răspunde cerințelor actuale ale pieței forței de muncă din România. Ținând cont de faptul că perioada de timp din momentul absolvirii ultimei forme de învățământ și momentul realizării sondajului (mai 2003) nu este foarte mare, se poate afirma că piața forței de muncă din România a devenit greu accesibilă persoanelor cu un nivel de educație redus și tinerilor. În cazul acestor categorii ocupaționale și de vârstă șansele de mobilitate profesională sunt, și ele, foarte limitate.

În cazul celorlalte categorii ocupaționale, variațiile la nivelul structurii ocupaționale în perioada 1990–2003 sunt ne semnificative, ceea ce înseamnă că mobilitatea profesională în România este mult limitată, comparativ cu cea educațională.

Insertia profesională a populației în vârstă de muncă a devenit în ultimul deceniu, în România, un proces dificil, care necesită o perioadă din ce în ce mai mare de timp, din momentul finalizării ultimei forme de pregătire școlară sau profesională, sau din momentul pierderii ultimului loc de muncă și până în momentul găsirii unui (alt) loc de muncă.

În 2002, 37% dintre șomeri erau absolvenți ai învățământului superior, liceal, profesional sau gimnazial, aflați în căutarea primului lor loc de muncă. Modulul complementar, „Tranziția de la școală la muncă”, din cadrul *Anchetei asupra forței de muncă în gospodăria* (AMIGO, trim. III, 2001) pune în evidență relația dintre nivelul de educație și perioada de timp necesară unei persoane care a părăsit sistemul educațional pentru a-și găsi un loc de muncă semnificativ.

Tabelul nr. 7

Structura educațională a persoanelor care și-au găsit un loc de muncă semnificativ, după nivelul de instruire și perioada necesară găsirii acestuia %

	Total	NIVEL DE INSTRUIRE							
		univ. lungă durată	colegii	postliceal, tehnic, de maiștri	liceal	profesional	gimnazial	primar	fără școală
Sub 3 luni	50,0	64,9	70,5	71,9	42,7	48,5	46,1	*	*
3–5 luni	0,9	1,5	*	3,7	0,5	*	*	–	–
6–8 luni	6,6	8,1	8,4	8,5	6,6	6,9	4,1	–	–
9–11 luni	5,7	5,5	–	–	7,1	4,7	5,9	–	–
12–17 luni	8,6	9,7	*	4,3	10,8	7,6	6,1	–	–
18–23 luni	5,2	3,7	*	5,0	7,3	3,4	4,3	–	–
24 luni și peste	23,0	6,6	9,9	5,2	25,0	28,9	32,3	76,0	85,0

* – ne semnificativ.

Sursa: *Ancheta asupra forței de muncă în gospodăria* (AMIGO) 2000, INS, 2001.

Cel mai îngrijorător segment de tineri sunt cei fără școală sau doar cu studii primare, care, într-o proporție de 85%, respectiv 76%, au nevoie de peste 24 de luni pentru găsirea unui loc de muncă, comparativ cu cei 6,6% care sunt absolvenți de studii universitare.

Rata ridicată a șomajului în rândul tinerilor, comparativ cu alte categorii de vârstă, precum și faptul că perioada necesară găsirii unui loc de muncă este cu atât mai redusă cu cât nivelul de instruire este mai ridicat, conferă o mai mare importanță diplomei la începutul carierei decât pe parcursul acesteia. Dar, deținerea unei diplome de absolvire a unei forme de învățământ, fie aceasta chiar și superioară, nu garantează ocuparea unui loc de muncă, ci doar mărește șansele de ocupare a unui loc.

Reducerea locurilor de muncă, creșterea concurenței pentru cele rămase au determinat, pe lângă apariția șomajului, a unui alt fenomen, cel al „declasării” sau al „subocupării invizibile”. Chiar dacă acest fenomen se manifestă mai puțin pe piața

forței de muncă din România, este evident faptul că, într-o economie în criză prelungită, este de preferat ocuparea unui loc de muncă sub nivelul de instruire atins, mai degrabă decât șomajul. Pe categorii de vârstă, fenomenul este mult mai accentuat în rândul tinerilor: 12,5% dintre persoanele care desfășoară o activitate inferioară nivelului lor de instruire au vârsta între 15–24 ani, față de 6,4% dintre persoanele ocupate de 50–64 de ani. Pe categorii de ocupații, cei mai afectați sunt lucrătorii operativi în servicii, comerț și asimilați, agricultorii și lucrătorii calificați în agricultură, silvicultură și pescuit³. În cazul tinerilor însă, este posibil ca o creștere a numărului de locuri de muncă adecvate nivelului lor educațional să crească și șansele de mobilitate profesională, fie în interiorul instituției/firmei în care își desfășoară activitatea (mobilitate internă), fie în afara acesteia (mobilitate externă).

Nu toți absolvenții unei forme de pregătire școlară sau profesională sunt debutanți pe piața forței de muncă. Un studiu asupra tinerilor (MECT, ASE, ICCV, 2003) a evidențiat faptul că atât elevii cât și studenții desfășoară o activitate profesională în perioada studiilor (din totalul de 48,8% de elevi și studenți, 16,7% lucrau). Persoanele care în perioada de pregătire școlară sau profesională acumulează și experiență profesională au șanse mult mai ridicate de mobilitate profesională.

Tipul de mobilitate profesională care predomină, fie internă sau externă, pe orizontală sau pe verticală, depinde de cine anume investește în pregătirea școlară sau profesională. Atunci când investițiile le face individul, este favorizată mobilitatea externă, iar când firma sau instituția angajatoare este cea care investește, predomină mobilitatea internă. În momentul de față, există un număr limitat de firme, instituții care investesc în formarea profesională a angajaților.

Principalele caracteristici ale firmelor și instituțiilor din România care investesc în formarea personalului sunt: putere economică mare, nivel avansat de tehnologizare, o piață cu un nivel ridicat al concurenței. În aceste instituții/firme, personalul beneficiază de un proces de formare profesională organizat, cu un standard ridicat de calitate. De regulă, aceste firme, instituții se află în orașe mari sau în zone dezvoltate din punct de vedere economic, facilitează mobilitatea profesională internă, fie pe orizontală, fie pe verticală, iar personalul angajat are, cel puțin, un nivel mediu de educație și este preponderent tânăr.

Pentru celelalte categorii profesionale și de vârstă, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM), prin filialele sale, care administrează programe active pentru piața muncii ar trebui să reprezinte o soluție a inserției și mobilității profesionale. La nivelul Agenției însă, doar 2,5% din bugetul de care dispune este alocat derulării programelor active, ponderea cea mai mare din buget fiind alocată plății ajutorului de șomaj.

Sistemul legislativ, atitudinea factorilor de decizie vizavi de pregătirea școlară și profesională a populației în vârstă de muncă, situația economică generală

³ *Condițiile de viață ale populației din România*, Institutul Național de Statistică, București, 2003.

și faptul că, cel puțin în prezent și pe termen scurt, numărul absolvenților de învățământ superior este ridicat, nu favorizează investițiile în formarea sau reconversia profesională a populației. În aceste condiții, cei care sunt excluși de pe piața forței de muncă sau care nu-și desfășoară activitatea într-o instituție/firmă care investește în formarea personalului au șanse foarte limitate de a se integra profesional, sau de a-și găsi un loc de muncă adecvat nivelului de educație atins.

Cum schimbările de pe piața forței de muncă sunt foarte intense, iar formarea pentru integrarea socioeconomică prin sistemul de învățământ necesită un timp mai îndelungat, se impune o analiză mai detaliată asupra relației între educație, inserție și mobilitate profesională, a unor studii de diagnoză și prognoză asupra ofertei educaționale, evoluției pieței forței de muncă

Pe baza acestor studii, este posibilă eliminarea oricăror forme de pregătire școlară și profesională care nu răspund cerințelor actuale și de perspectivă ale societății noastre, creșterea valorii educației pe piața forței de muncă și a contribuției acesteia la venitul național.

BIBLIOGRAFIE

1. Becker, G., *Capitalul uman. O analiză teoretică cu referințe speciale la educație*, București, Editura ALL, 1977.
2. Delors, J., *L'éducation, un trésor est caché dedans: rapport à l'UNESCO de la Commission internationale sur l'éducation, pour le vingt et unième siècle*, Paris, UNESCO et Ed. O. Jacob, 1996.
3. Ghinaru, Cătălin (coord.), *Cercetare explorativă privind formarea profesională a adulților. Rezumat al raportului final*, București, decembrie 2001, www.cnfpa.ro.
4. Perț, Steliana (coord.), *Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluției pieței muncii în România*, București, IRLI, 1997.
5. Perț, Steliana, *Capitalul uman – factor-cheie al creșterii economice durabile. Convergențe și disparități*, în „Probleme economice”, nr. 22–23–24/2001, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, 2001.
6. Vlăsceanu, Lazăr (coord.), *Școala la răscruce. Schimbare și continuitate în curriculumul învățământului obligatoriu. Studiu de impact*, Iași, Editura Polirom, 2002.
7. *Ancheta asupra forței de muncă în gospodării* (AMIGO), Trimestrul I, 2003.
8. *Anchetă asupra forței de muncă în gospodării* (AMIGO), Trimestrul III, 2001.
9. *Analiza pieței muncii și identificarea necesarului de formare – concluzii și recomandări* – București 2002, www.cnfpa.ro.
10. *Barometrul de Opinie Publică (mai 2003)*, www.osf.ro.
11. *Calitatea vieții în România 1990–2003*, București, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, 2003.
12. *Condițiile de viață ale populației din România*, Institutul Național de Statistică, 2002.
13. *Rezultate generale ale recensământului locuințelor și populației din România din 2002*, www.inse.ro.
14. *România – Evaluarea sărăciei. Vol. I, Raport principal*. Document al Băncii Mondiale, octombrie 2003, www.worldbank.ro.
15. *Tinerii și decizia la diferite niveluri*, cercetare realizată de ASE, MECT și ICCV, 2003.